

ANALİZ

MAYIS 2017 SAYI: 201

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

MUHAMMET KOÇAK

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

MUHAMMET KOÇAK

COPYRIGHT © 2017

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Erkan Söğüt
Kapak Fotoğrafı: shutterstock.com
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
FIRSATLAR, İŞ BİRLİĞİ ALANLARI VE ORTAK TEHDİT ALGILARI	9
Enerji	9
Güvenlik	10
Turizm	11
Ticaret	12
Rusya ve Yakın Çevresindeki Türki Halklar	13
Eğitim	14
YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR	14
Ortadoğu	14
Güney Kafkasya	16
Karadeniz Havzası	17
POLİTİKA ÖNERİLERİ	17

YAZAR HAKKINDA

Muhammet KOÇAK

2013 senesinde lisans, 2015 senesinde ise yüksek lisansını Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Moskova Puşkin Dil Enstitüsü ve Bilkent Üniversitesi Rusya Çalışmaları Enstitüsü'nde eğitim aldı. Ayrıca lisans öğreniminin bir senesini ABD'de Franklin & Marshall College'da geçirdi. Muhammet Koçak Miami'de Florida International University'de doktora çalışmalarını sürdürmektedir. Başlıca araştırma alanları Türk dış politikası, Rusya'daki Müslüman azınlıklar, Rusya-Türkiye ilişkileri ve strateji-güvenlik çalışmalarıdır. İngilizce ve Rusça bilmektedir.

ÖZET

Türkiye-Rusya ilişkilerinin başlıca dinamikleri iki ülke arasında birçok stratejik alanda süren jeopolitik rekabet ve aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana gelişen iş birliği alanlarıdır. Türkiye ile Rusya, Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında mümkün olmayan birçok ortak çalışma alanını geliştirme imkanı bulmuşlardır. Buna karşın Soğuk Savaş döneminden miras kalan dinamikler ve doğal jeopolitik çıkarların sonucu olarak iki ülkenin gerek bölgesel –Güney Kafkasya ve Ortadoğu'da– gerekse küresel ölçekteki angajmanları birbirlerinden farklıdır. Soğuk Savaş şartlarının değişmesi ile enerji, ticaret ve turizm başta olmak üzere potansiyeli yüksek birçok iş birliği alanının iki ülkenin inisiyatifiyle güçlendirilmesi taraflara ciddi stratejik ve ekonomik katkı sağlamıştır. Diğer taraftan 2015 yılında yaşanan jet krizinde görüldüğü üzere Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliği alanları her daim iki ülke arasındaki jeopolitik rekabetin tehdidi altında olmuştur ve olacaktır. Gerek Türkiye gerekse Rusya'nın bu alanlardan istifade edebilmesi jeopolitik rekabetin diğer iş birliği imkanları ile beraber yönetilmesine bağlıdır.

Bu analizde Türkiye-Rusya ilişkilerinin başlıca dinamikleri, iş birliği alanları ve tehdit algıları incelenmiştir.

GİRİŞ

Rusya Federasyonu ile Türkiye; Kafkasya, Ortadoğu ve Karadeniz havzasında etkin bölgesel aktörlerdendir. İki ülke bütün bu alanlarda jeopolitik rakip konumundadır. Yüzyıllardır süren bu rekabette Türkiye önce Rusya İmparatorluğu daha sonra Sovyetler Birliği döneminde ciddi bir gerileme yaşamıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkileri küresel siyasi atmosferin sınırları içerisinde hemen hemen hiçbir alanda kayda değer bir gelişme gösterememiştir.

Soğuk Savaş'ın sonlanmasının ardından özellikle 2000'li yılların başından itibaren Sovyetler Birliği'nin ardılı Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde ciddi bir canlanma yaşanmıştır. Moskova ve Ankara özellikle ticaret, turizm ve enerji alanlarındaki mevcut potansiyeli keşfetmiş ve gerekli mekanizmalar harekete geçirilerek her iki tarafa da kazanç sağlayan ilişkiler geliştirmiştir. Bununla beraber Türkiye'nin NATO ittifakının bir parçası olması, Ortadoğu, Karadeniz ve Güney Kafkasya bölgesinde iki ülkenin çatışan çıkarları Türkiye-Rusya ilişkilerinin kırılğan tarafını oluşturmuştur. Suriye ve Ukrayna'da yaşanan gelişmeler ise bu kırılğan hatları harekete geçirerek Ankara-Moskova ilişkilerinin boyutlarının tekrar keşfedileceği bir dönemi başlatmıştır.

Rusya ve Türkiye Soğuk Savaş'ın bitiminden bugüne karşılıklı güven ilişkisi sağlandığı takdirde taraflara ciddi manada fayda sağlayacak

iş birliği alanları kurabileceklerini ispatlamıştır. Bu çerçevede öncelikle ticaret, turizm ve enerji alanında iki ülke hatırı sayılır ölçüde yol kat etmiştir. Ticaret karşılıklı çabalar neticesinde hemen her sene artış göstermiştir. Türkiye her sene ülkenin güney sahillerini ziyaret eden milyonlarca Rus turistten ciddi manada gelir elde etmiştir. Enerji alanında ise Rusya Türkiye'nin ilk nükleer güç santralının kurulması projesine destek vermiş ayrıca kamuoyunda Türk Akımı olarak bilinen doğalgaz boru hattının inşası için anlaşma sağlanmıştır. Toplum nezdindeki ilişkiler ve iki toplumun birbirini tanımak amacıyla gösterdiği çabalar ise Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı güvene katkıda bulunmaktadır. Son yıllarda artış gösteren Rus-Türk evlilikleri ve Rusya'da izlenme rekorları kıran Türk dizileri Rus toplumunun hafızasında Türkiye'nin pozitif algılarla yer etmesini sağlamaktadır.

İki ülke ilişkilerinin geliştirilmesinde var olan bu potansiyel tarafların bölge siyasetinde çatışan çıkarları sebebiyle sınırlandırılmaktadır. Jet krizi sonrasındaki süreçte de tecrübe edildiği üzere Moskova birçok alanda ilerleyen ikili ilişkilerde –ekonomiden eğitime– aldığı ani tedbirlerle Ankara'ya güçlük çıkarabilmektedir. Rusya'nın önce Ukrayna daha sonra ise Suriye'de Türkiye'nin bölgesel çıkarlarını oldukça ciddi şekilde tehdit eden askeri müdahalelerde bulunması Ankara'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. Kasım 2015'te Rusya'nın Suriye'deki hava operasyonlarından birinde Türkiye sınırında gerçekleştirdiği sınır ihlali nedeniyle bir Rus jetinin Türk F-16'sı tarafından düşürülmesi ile sonuçlanmıştır. Bu olay Rusya'nın Türkiye ile mevcut tüm iş birliği alanlarını tekrar gözden geçirmesine sebebiyet vermiş ve alınan tedbirler sonucunda Türkiye-Rusya ilişkilerinde tamiri oldukça maliyetli hasarlar meydana gelmiştir.

Türkiye ve Rusya'nın ilişki kurdukları alanlar başta ticaret, enerji ve turizm olmak üzere gelişme potansiyeli bulunan diğer sahalara da yayılmaktadır. Bölgenin iki önemli gücü olan Türkiye ve Rusya'nın aralarındaki ticari ilişkile-

rin gelişmesi tarafların Batı dünyasına bu alanda bağlılığını azaltacak potansiyele sahiptir. Enerji alanındaki iş birliği Türkiye'nin enerji temininde güven artışı sağlayacak ve stratejik önemini artıracaktır. Güvenlik alanında iki ülkenin gerçekleştireceği iş birliği yalnızca Türkiye ve Rusya'nın değil bu iki ülkenin söz sahibi olduğu birçok sahada daha istikrarlı bir durumun ortaya çıkmasını sağlayabilir. Başta turizm ve eğitim olmak üzere birçok farklı sektördeki iş birliği ise iki ülke vatandaşları arasındaki bağların kuvvetlenmesini sağlayacak ve ilişkilerin gelişmesine kapı aralayacaktır. Bunun yanında bu iş birliği alanlarında gerçekleşen ilerleme, ortaya çıkaracağı güven ortamıyla iki ülke ilişkilerinde farklı alanlardaki potansiyelin de açığa çıkmasını sağlayacaktır. Tarafların aralarında siyasi anlayış ve çıkar farklılıklarının farkında olmak suretiyle sorumlu davranarak potansiyel iş birliği alanlarına yatırım yapması, uzun vadede gerek Türkiye gerekse Rusya'nın faydasına olacaktır.

Türkiye ve Rusya 2000'li yılların başından itibaren ikili ilişkilerde iş birliği ve çatışma alanlarını başarıyla birbirinden ayırmış ve bu doğrultuda birçok konuda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Suriye iç savaşının başlaması ve özellikle yaşanan jet krizi ile birlikte çatışmanın iş birliğine verebileceği potansiyel zarar iki devlet tarafından da görülmüş ve ilişkiler tekrar iş birliği üretecek seviyeye henüz gelebilmiştir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin her iki tarafa da kazanç sağlayan iş birliği alanlarının devamı, bu ilişkilerin karar alıcılar tarafından potansiyel riskler de dikkate alınarak koordineli bir şekilde yönetilmesine bağlıdır.

FIRSATLAR, İŞ BİRLİĞİ ALANLARI VE ORTAK TEHDİT ALGILARI

Rusya ve Türkiye'nin özellikle ekonomi, güvenlik ve enerji gibi alanlarda kuracakları iş birliği iki ülkenin diğer aktörlerle daha sağlıklı bağlantılar kurabilmeleri için elzemdir. Rusya'nın enerji kay-

naklarını ihracında Türkiye Ortadoğu ve Avrupa pazarlarına ulaşması noktasında kilit öneme sahip bir aktördür. Türkiye için ise Rusya ihracata yönelik birçok üretim faaliyeti açısından görmezden gelinemeyecek derecede büyük bir pazardır. Bunların yanında başta Karadeniz ve Güney Kafkasya gibi jeopolitik önemi haiz bölgelerde iki ülkenin coğrafi teması ve stratejik amaçlarının bulunması tarafların güvenlik alanında yapacağı iş birliğinin de önemini göstermektedir. Bugün Rusya ve Türkiye'nin beraber masaya oturarak Suriye krizine çözüm üretmeye yönelik gösterdikleri girişim Ankara ve Moskova arasındaki iş birliği potansiyelinin boyutlarını göstermektedir. Son yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesinin barındırdığı risklere rağmen her alanda ciddi ilerlemeler kaydedilmiş ve bugün gelinen noktada Rusya-Türkiye ilişkileri bölgenin sorunlarına birlikte çözüm üretebilecek kapasiteye ulaşmıştır.

Enerji

Rus doğalgazı yalnızca Türkiye'nin değil birçok bölge ülkesinin Rusya ile ilişkilerindeki en önemli konu başlığıdır. Zengin doğal kaynakları sayesinde Rusya ekonomisi her yıl dış ticaret fazlası vermekte ve 2016 yılının ilk 11 ayında 225 milyar dolara ulaşan ihracatının önemli bir kısmını doğalgaz, petrol ve diğer ağır metaller oluşturmaktadır.¹ Rusya'nın enerji ihracatından elde ettiği gelirin yanı sıra petrol ve doğalgaz kaynakları ülkenin dış ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum özellikle geçtiğimiz senelerde Rusya'nın Ukrayna üzerinden Batı dünyası ile giriştiği mücadelede kendini göstermiştir. Bu dönemde petrol fiyatlarının 2014 senesinden itibaren bir anda ciddi düşüş göstermesinin ABD'nin Rusya'ya karşı kullandığı bir koz olduğu iddiaları

1. "O Sostoyanii Vneşney Torgovli v Yanvare-Oktyabre 2016 Goda", Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki Rossiiskoy Federatsii (Rusya Devlet İstatistik Enstitüsü), (Aralık 2016).

yüksek sesle konuşulmuştur.² Bunun yanı sıra aynı dönemde AB'nin Rusya'ya doğal kaynaklar yönünden bağımlılığı bazı üye ülkelerin Ukrayna konusunda Rusya'ya baskı yapmakta isteksiz davranmasına sebebiyet vermiştir.

Rusya doğal kaynaklarının yanı sıra Sovyetler Birliği'nden miras aldığı nükleer tecrübesiyle bu alanda da dünyanın en önde gelen güçleri arasındadır. Son yıllarda Rusya ile Türkiye arasında hem nükleer enerji hem de Rus doğalgazının iletimi alanında önemli ölçekte iş birliği zemini oluşturulmuştur. Her ne kadar Türkiye Rusya'nın Kırım'ı ilhakını protesto etse ve süreç içerisinde Ukrayna'nın yanında yer alsın da Kremlin ile Kiev arasında yaşanan gerilim Rusya'yı Türkiye ile enerji alanında yakınlaşmaya itmiştir. Bu süreçte gündeme gelen Türk Akımı projesi Rusya gazının Avrupa'ya Trakya üzerinden iletilmesini öngörmektedir. Proje başarıyla tamamlandığı takdirde inşa edilecek boru hattıyla Rus doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihraç edilecektir. Ayrıca Türkiye Rusya'dan doğalgazı daha düşük fiyattan alma şansına sahip olacaktır. Projenin Türkiye'nin bölgesel stratejik önemine ciddi bir katkı sunacağı düşünülmektedir.³

Türkiye ile Rusya'nın son yıllarda iş birliği yaptığı bir diğer önemli konu ise nükleer enerji meselesidir. Bu alanda Rusya ile iş birliğinin ilk adımları 2010 yılında iki ülke enerji bakanlarının imzaladığı anlaşma ile atılmıştır. Bu adımın sonrasında iki ülke liderleri arasında nükleer tesis inşasında da iş birliği yapılması yönünde anlaşma imzalanmıştır. Proje çerçevesinde ayrıca Türk mühendis adayları Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nde görev almak üzere Rusya'ya eğitime gönderilmiş ve nükleer tesis için Türkiye'de gerekli hukuki altyapı hazırlanmıştır. Türkiye enerji konusunda dışa bağımlılığın azaltılması, enerji üretiminin çevre üzerindeki etkilerinin en aza indirilmesi ve ülke enerji ihtiyaçlarının

güvenilir öz kaynaklar kullanılarak tedarik edilmesi gibi sebeplerden dolayı nükleer enerjiye yönelmiştir.⁴ Rusya ile varılan mutabakata binaen diğer başlıklarının tersine Ankara-Moskova ilişkilerinin büyük zarar gördüğü jet krizi sonrasında bile Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesi feshedilmemiştir. Bu durum Türkiye-Rusya ilişkilerindeki enerji başlığının ve daha spesifik olarak ortak nükleer projesinin önemini göstermektedir.

Güvenlik

Suriye iç savaşı ve Ukrayna'da yaşanan siyasi kriz geride bıraktığımız birkaç senedir küresel siyasetin gündemini meşgul etmektedir. Bu iki krizin çözümünde Türkiye ve Rusya kilit aktörler olarak öne çıkmaktadır. Ukrayna'da birincil derecede taraf konumunda olan Rusya, Suriye'deki mevcut etkinliğini ise 2015 senesinden itibaren gösterdiği askeri varlıkla artırmıştır. Türkiye ise Suriye meselesinde Esed'in Suriye halkının değişim taleplerini yok saymasının ardından Suriye muhalefetine destek vermiştir. Türkiye daha sonra 2016 yılının Ağustos ayında başlattığı Fırat Kalkanı Harekatı ile Suriye'de askeri olarak da etkin konuma gelerek sahadaki nüfuzunu artırmıştır. Ukrayna'da ise Rusya'nın ilhak ettiği Kırım Yarımadası'nın sakinleri Kırım Tatarları ile Türkiye Türklerinin bağları Türkiye'nin Ukrayna krizinde de söz sahibi olmasını sağlamıştır. Bunların yanı sıra yıllardır süre gelen Karabağ sorununda da hem Rusya hem de Türkiye etkin konumdadır. Son tahlilde Karadeniz Havzası, Ortadoğu ve Güney Kafkasya'nın bölgesel güvenliği Rusya ve Türkiye'nin sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla her iki ülkenin izlediği siyaset kadar ikili ilişkiler de bu bölgelerdeki siyasi sorunların çözümü ile yakından alakalıdır.

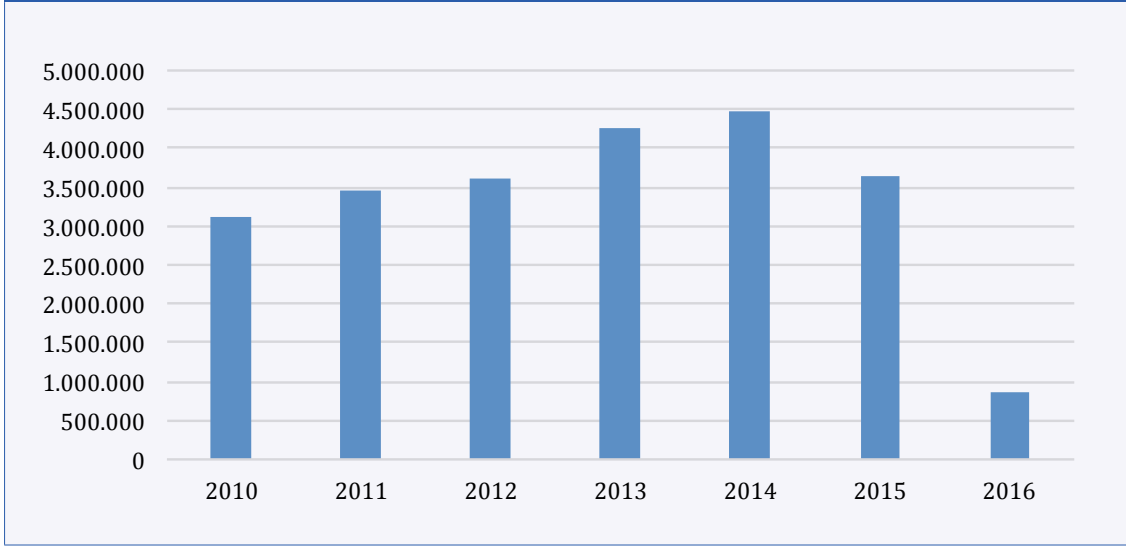
Jet krizinin ardından Türkiye'nin adım atmasıyla aradaki buzların eritilmesinin yansımala-

2. Anthony Zurcher, "Is the Oil Crash a Secret War to Russia?", BBC, 16 Ekim 2014.

3. Erdal T. Karagöl, "Türk Akımı'na Doğru", *Yeni Şafak*, 11 Mayıs 2015.

4. "Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler", Nükleer Enerji Proje Uygulama Dairesi Başkanlığı, s. 27.

TABLO 1. TÜRKİYE'YE GELEN RUS TURİST SAYISININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ*

*"Sınır Giriş Çıkış İstatistikleri", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, (Kasım 2016).

rı taraflar arasındaki ilişkilerin yanında Suriye'de de görüldü. Rusya'nın Esed rejimi ve İran, Türkiye'nin de muhalif gruplar üzerindeki etkinliği neticesinde iki ülke Suriye konusunda ciddi inisiyatif aldı. 20 Aralık günü Moskova'da Türkiye, İran ve Rusya Dışişleri Bakanları arasında imzalanan mutabakat neticesinde Suriye krizinde kalıcı bir ateşkesin temelleri atıldı ve ateşkes sonrası Suriye'nin durumu masaya yatırıldı. Taraflar Suriye'nin toprak bütünlüğü ve muhalif grupların terörist gruplardan ayrılması gibi çok önemli konularda uzlaştı. Müteakiben başlayan Astana süreci Suriye barış görüşmeleri için hala en reel zeminlerden biri olmaya devam etmektedir. Varılan mutabakatın sonuçları hakkında tahminde bulunmak için henüz erken olsa da bu mutabakat şimdiden Türkiye-Rusya iş birliğinin bölgesel sorunların çözümünde de etkin rol oynama potansiyeline sahip olduğunun bir göstergesidir. Diğer bir ifadeyle kriz noktalarında iki ülkenin yapıcı müzakereler yürütebilmesi üretilecek çözüm için kritik rol oynamaya devam edecektir.

Turizm

Türkiye-Rusya ilişkilerindeki bir diğer önemli başlık ise turizmdir. Daha açık bir tanımlama

yapmak gerekirse her yıl tatil için Türkiye'yi tercih eden milyonlarca Rus turist Ankara'nın Kremlin ile olan ilişkilerinde önemli bir başlıktır. O kadar önemlidir ki 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye'nin sınır ihlali yapan bir Rus jetini düşürmesi sonrası Rusya'nın yaptırımları en çok bu sektörde hissedilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'ye Rusya'dan her sene gelen turist sayısı artan bir trend izleyerek 2010 sonrasında dört milyonu geçmiştir. 2015 senesinde Rusya'nın ekonomik durumundan kaynaklanan yüzde 20 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş Türkiye ile Rusya arasındaki gerilim sonrasında ivme kazanmıştır. Rusya Aralık 2015-Haziran 2016 arasında geçen altı aylık sürede Rus tur şirketlerinin Türkiye'ye tur düzenlemelerini engellemek için birçok hukuki düzenleme getirmiştir.⁵ Bu düzenlemelerin sonucunda Antalya'daki otellerin 2016 yaz sezonunun önemli bir kısmını boş geçirmesiyle Türk turizmi ciddi bir yara almıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere 2016 senesinde Türkiye'ye Rusya'dan gelen turist sayısı son yılların en düşük seviyelerine gerilemiştir.

5. "O Poyezdkakh Rossiyskikh Turistov V Turetskuyu Respubliku", Rosturizm, 24 Kasım 2015.

İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesiyle birlikte Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında da büyük artışlar yaşanmaktadır. Henüz sayılar kriz öncesi döneme ulaşmadıysa da artış trendi ve Türkiye'nin hala Rus vatandaşları için cazip bir destinasyon olması yakın zamanda kriz öncesine döneleceği sinyallerini vermektedir. Rus turistlerin Türk ekonomisine ciddi oranda yaptığı katkının yanı sıra turizm iki ülke arasındaki kültürel etkileşime de pozitif katkı sunmaktadır. Her yıl Türkiye'ye gelen milyonlarca Rus turist Türkiye'den ülkesine biriktirdiği anılarıyla dönmektedir. Bunun yanında binlerce Rus artık Antalya ve civar kentlerde mukim bulunmaktadır. Türkiye için gerek mutut biçimde Türkiye'ye tatil için gelen Rus turistler gerekse Türkiye'de mukim bulunan Rus vatandaşları Rusya ile ilişkilerin daha da ileri taşınması yönünde ciddi rol oynama potansiyeline sahiptir.

Ticaret

Türkiye'nin Rusya ile ticaretinin çok büyük bir bölümünü ithal edilen doğalgaz oluştursa da bu kalemin dışında kalan ithalat ve ihracatın da milyarlarca dolar değerinde olduğu göz önünde tutulmalıdır. Tablo 2'de görülebileceği üzere Türkiye ile Rusya'nın dış ticaret hacmi son yıllarda ciddi bir düşüş göstermiştir. Bu durumda gerek Rusya'nın içerisinde bulunduğu krizin gerekse Türkiye ile yaşadığı gerilimin ciddi etkisi bulunmaktadır. Yine de Rusya halen Türkiye'nin en önde gelen ticari partnerleri arasında bulunmaktadır.

Türkiye enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya'dan karşılamaktadır. Ankara ayrıca Moskova ile ticaretinde yüksek miktarda dış ticaret açığı vermesine rağmen Rusya'ya ciddi miktarda ihracat da gerçekleştirmektedir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin ticari ayağını canlı tutmak amacıyla çeşitli kurumsal mekanizmalar oluşturulmuştur. Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından 1967 yılında kurulan ve iki ülke karar alıcılarını mutut aralıklarla bir araya getirmek amacıyla taşıyan Karma Ekonomik Komisyon (KEK) 2010 yılında Üst Düzey İş Birliği Konseyi'nin (ÜDİK) kurulmasıyla geri plana düşmüş ve daha çok ÜDİK toplantısı öncesi Konsey'de görüşülecek konuların detaylarının tartışıldığı bir platforma dönüşmüştür. İki ülke ilişkilerinin bakan ve cumhurbaşkanı seviyesinde görüşülerek karara bağlandığı ÜDİK zirveleri mutut biçimde bir sene Rusya'da bir sene Türkiye'de olmak üzere düzenlenmektedir. Jet krizinden iki hafta önce 2015 senesinde gerçekleştirilmesi planlanan toplantı Rusya tarafından iptal edilmiştir.

Türkiye ile Rusya arasındaki buzların erimesiyle son ÜDİK toplantısı Mart 2017'de Moskova'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılımıyla yapılmıştır. Türk iş adamlarına yönelik vize rejiminin değişmesi, bazı tarım ürünlerine koyulan kısıtlamaların kaldırılması, milli paralarla ticaretin yapılması ve ortak yatırım fonu kurulması gibi kararların alındığı toplantı ticari ilişkilerin kriz öncesi boyutlara dönmesi açısından kritik bir aşama olmuştur. Türkiye, Rusya haricinde derin bölgesel iş birliği içerisinde olduğu Yunanistan ve İran gibi

TABLO 2. 2012-2017 YILLARI TÜRKİYE-RUSYA DIŞ TİCARET DEĞERLERİ*

YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2012	6.680.586	26.625.286	33.305.872	-19.944.700
2013	6.964.209	25.064.214	32.028.423	-18.100.004
2014	5.943.014	25.293.392	31.239.105	-19.347.679
2015	3.588.657	20.401.756	23.990.413	-16.813.099
2015	3.588.331	20.401.757	23.990.088	-16.813.426
2016	1.529.432	13.808.704	15.338.136	-12.279.271

* TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı'ndan derlenmiştir.

ülkelerle de benzer mekanizmalar yoluyla ilişkilerini takip etmektedir. Türkiye, Rusya'ya özellikle motorlu kara taşıtları, meyve-sebze ve makine ihraç etmektedir. Ankara'nın Moskova ile ticaretinde yüksek miktarda dış ticaret açığı vermesi ikili ilişkilerde Kremlin'in eline ciddi bir koz vermektedir. 2015 Kasım ayında yaşanan kriz sonrasında Rusya'nın Türk ürünlerinin ithalatına yönelik ciddi kısıtlamalar getirmesi ilgili sektörleri zor duruma sokmuş ve Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir. Bu yüzden Türkiye'nin enerji ithalatında çeşitlenmeye gitmesi Rusya ile olan ilişkilerinde elinin rahatlaması yönünden de önem taşımaktadır.

Rusya ve Yakın Çevresindeki Türki Halklar

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı Türkiye'yi yalnızca güvenlik açısından değil yarımada yaşayan soydaş Kırım Tatar halkı yönünden de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'de gündeme çeşitli vesilelerle gelen Rusya'da ve etkin olduğu coğrafyada yaşayan Türki halklar Ankara'nın Moskova ile ilişkilerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Türki halklar hem Türkiye'nin Rusya'da ticari alandaki etkinliğinde hem de siyasi bağlantıların kurulmasında önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında Türkiye soydaş Türki halkların dini ve kültürel kurumlarını geliştirmelerine destek vererek Rusya ve yakın çevresinde Türkiye'ye dost topluluklar inşa etmektedir.

Yıllar süren komünizm tecrübesinin ardından Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla milli ve dini köklerini Türkiye'nin de yardımıyla yeniden keşfetmeye başlayan sayıları milyonları bulan Türki halklar ile Türkiye birçok seviyede iletişim kurmaktadır. Türkiye, Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla Rusya'nın Müslüman halkının yoğunlukta olduğu bölgelerinde din hizmetlerinin gelişmesi için bölgedeki aktörler ile iş birliği içinde çalışmaktadır. Bunun yanında Yunus Emre Enstitüsü Türki halkların yoğun-

lukta olduğu bölgelerde Türk dili ve kültürünün yayılması için çalışmalar yapmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı'nın (YTB) çalışmalarıyla ise Türki halklarının yoğunlukta yaşadığı bölgelerdeki öğrencilere lisans ve lisansüstü öğrenimlerini Türkiye'de almaları için kapsamlı burslar verilmektedir. TİKA'nın ise Rus hükümetinin engellemeleri dolayısıyla Rusya'da bir ofisi bulunmamaktadır. Bu tip faaliyetler Türkiye tarafından dünyanın hemen her yerinde sürdürülse de Rusya içerisi ve yakın çevresinde sürdürülen faaliyetler bölgede bulunan Türki halklar için oldukça müstesna bir önem arz etmektedir.

Rusya hükümeti Türkiye'nin faaliyetlerinden hoşnutsuzluğunu TİKA ofisinin açılmasını engelleyerek göstermiştir. Rusya her ne kadar diğer kurumların faaliyetlerinin yürütülmesine zorlayıcı bir engel çıkarmasa da jet krizi neticesinde Kazan Federal Üniversitesi'nde Yunus Emre Enstitüsü tarafından açılan Türkiye Araştırmaları Enstitüsü'nü kapatarak bu kurumların faaliyetlerinin devam etmesinin Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerine bağlı olduğunu Türk tarafına anımsattır.6 Rusya ve yakın çevresindeki Türki halklar yalnızca Türkiye ile Rusya'nın arasındaki ilişkilerden değil Kremlin'in iç ve dış politikasından da etkilenmektedir. Bu duruma son örnek olan Kırım Yarımadası'nda mukim bulunan ve vatanlarına dönme süreçleri Kırım'ın ilhakına değin süren soydaş Kırım Tatar halkı Rusya'nın politikaları neticesinde oldukça mağdur duruma düşmüştür. Kırım Tatarlarının yanı sıra Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan çatışmalar bölgede yaşayan Ahıska Türklerinin büyük sıkıntılar yaşamasına sebebiyet vermiştir. Türkiye bölgedeki gelişmeleri takip ederek yüzlerce Ahıskalı ailenin Türkiye'ye yerleşmesini sağlasa da bu durum Ahıska Türklerinin yalnızca bir kısmının yaralarını sarabilmiştir.7

* Metin kaleme alındığında Hollanda seçimleri henüz yapılmamıştı. PVV seçimde 19 sandalye kazanarak ikinci parti oldu-Ed. N.

6. "Kazan'daki Türkiye Araştırmaları Merkezi Kapatıldı", Sputnik Türkiye, 4 Aralık 2015.

7. "Türkiye Ahıska Türklerine Kucak Açtı", *Hürriyet*, 25 Aralık 2015.

Türkiye'nin Rusya'nın içerisinde ve etkin olduğu çevredeki Türki halklarla olan ilişkileri öncelikle Ankara'nın Moskova ile olan ilişkilerinden, daha sonra da mevcut bölgesel ve küresel siyasi dinamiklerden etkilenmektedir. Türki halklar, Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde iyi değerlendirildiği takdirde stratejik açıdan öneme sahiptir.

Eğitim

Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerde gelişmekte olan başlıklardan bir tanesi de eğitimidir. Her yıl binlerce Türk öğrenci Rusya'nın çeşitli bölgelerindeki üniversitelerde eğitim almaktadır. Bu öğrencilerin büyük bir kısmı Rusya'da faaliyet gösteren Türk şirketlerinde görev almakta ya da kendi işini kurmaktadır. Rusya'da eğitim gören Türk öğrencilerinin Moskova merkezli oldukça aktif bir de öğrenci birliği bulunmaktadır. Aynı şekilde YTB'nin sağladığı burslar vasıtasıyla her yıl Türkiye'ye Rusya'nın her bölgesinden onlarca öğrenci gelip üniversite seviyesinde eğitim almaktadır. 2015'in Kasım ayında yaşanan jet krizi sonrasında Rusya'nın Türkiye'ye yaptırım uyguladığı kanallardan biri de maalesef eğitim olmuştur. O dönem Rusya'da eğitim gören birçok Türk öğrencinin vizesi iptal edilmiş ya da üniversitelerinden sudan sebeplerle ilişkileri kesilmiştir. Arzu edilen seviyeye gelmemiş olsa da eğitim alanında iki ülke arasında ciddi bir potansiyelin olduğu söylenebilir.

YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR

Bir önceki bölümde daha yakından incelenen Rusya ile Türkiye'nin mevcut ve potansiyel iş birliği alanları iki ülke arasında mevcut jeopolitik rekabet ve birçok alandaki siyasi anlaşmazlıkların tehdidi altındadır.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişmesinin önündeki en önemli engel iki ülkenin jeopolitik olarak birbirine rakip konumda bulunmasıdır.

Türkiye boğazlar üzerindeki hakimiyeti sebebiyle Rusya'nın güneye ve batıya açılan kapısını elinde tutmaktadır. Güney Kafkasya ve Ortadoğu'da ise iki ülkenin iş birliği yaptığı aktörler bir birlerinin karşısında yer almaktadır. İki ülke arasındaki jeopolitik rekabet son yıllarda Rusya'nın kararlı hamleleri sonucunda daha da keskinleşmiştir. Rusya Ukrayna'nın Kırım Yarımadası'nı ilhak ederek Karadeniz Havzası üzerindeki hakimiyetini genişletmiştir. Rusya, Ortadoğu'da ise Suriye'ye askeri müdahalede bulunarak Esed rejimine can suyu olmuştur. Bir Rus jetinin Suriye'de askeri uçuş gerçekleştirirken Türkiye sınırını ihlal etmesi sonucu Türk F-16'ları tarafından düşürülmesi iki ülkenin siyasi angajmanlarındaki farklılığın ne denli ciddi sonuçlara yol açabileceğini göstermiştir.

İki ülke arasındaki ilişkilerde –manşet olacak kadar gündeme gelmese de– çok önemli bir diğer başlık ise Rusya'da yaşayan Türki halklardır. Türkiye çeşitli devlet kanallarını kullanarak Sovyetler Birliği mirası topraklarda yaşayan Türki halklara ekonomik, kültürel ve dini konularda destek vermektedir. Rusya'da yaşayan Türki halklar Türkiye'nin bölgede her alanda faaliyet göstermesinde etkin rol oynamaktadır.

Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliğinin önündeki engeller tarihten gelen ciddi köklere sahiptir ve iki ülkenin jeopolitik konumlanmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Taraflar arasındaki ilişkilerin, birtakım görüş ayrılıklarının her daim var olacağı varsayımından hareketle sürecin oldukça dikkatli bir şekilde yönlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Ortadoğu

Türkiye ile Rusya'nın siyasi perspektifi Ortadoğu'da birçok başlıkta ciddi manada ayrışmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkileri uluslararası dinamiklerin de etkisiyle oldukça zayıftı. Bunun yanında Ortadoğu'da Türkiye

Soğuk Savaş'ın önemli bir kısmında bir bakıma NATO'nun ileri karakolu görevini üstlenirken Sovyetler Birliği NATO karşıtı Varşova Paktı'nı yönlendirmekteydi. Bunların sonucunda iki ülke Ortadoğu'da farklı aktörler ile angajmanlar geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ardılı Rusya ile Türkiye arasında birçok iş birliği alanının doğması ve gelişmesine imkan tanıyan bir atmosfer oluşmasına rağmen iki ülkenin Ortadoğu'daki angajmanlarında önemli bir dönüşüm gerçekleşmemiştir. Bu durum iş birliği alanlarını geliştirmeye çalışan tarafların birbirleriyle çatışan bölgesel perspektiflerinin diğer iş birliği alanlarını da zaman zaman tehdit etmesine sebebiyet vermiştir. Bugün Türkiye ile Rusya, Suriye ve Kıbrıs başta olmak üzere Mısır ve Libya siyasetlerinde de iş birliği yaptıkları aktörler ve izledikleri siyaset yönüyle ayrılmaktadır. İki ülke de bu ayrışmaların iş birliği alanlarına zarar vermemesi için azami hassasiyet göstermektedir. Fakat yaşanan jet krizi Ortadoğu'da mevcut siyasi farklılıkların diğer iş birliği alanlarını da tehdit eder nitelikte olduğunu göstermiştir.

Arap Baharı sürecinin başından itibaren Rusya bölgede statükodan yana tavır koyarken Türkiye ise halkların meşru taleplerinin yanında yer almıştır. Başlangıçta Arap Baharı sürecinin bir cüzü olarak değerlendirilen Suriye'deki Esed karşıtı siyasi hareketin Rusya'nın BM'nin çözüm arayışlarını tıkaması ile bir iç savaşa evrilmesi Ortadoğu'daki siyasi dinamiklerin kökünden değişmesine sebep olmuştur. Yüz binlerce Suriyelinin hayatını kaybetmesine ve milyonlarcasının da göçe zorlanmasına sebebiyet veren iç savaşta Türkiye muhalefetin yanında yer alırken Rusya ise çatışmaların başlamasından itibaren Esed rejimini desteklemiştir.

Türkiye ile Rusya'yı asıl karşı karşıya getiren nokta ise Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahale gerçekleştirmesi sonrasında yaşanmıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden bir Rus jetinin sınırda devriye görevi yapan Türk F-16'ları tarafından düşürülmesiyle Rusya, Türki-

ye'nin hareketini düşmanca bir tavır olarak değerlendirmiş ve iki ülke arasındaki mevcut tüm iş birliği alanlarında ilişkileri zorlayıcı tedbirler almıştır. Bu çerçevede Rus turistlerin Türkiye'ye ziyaretleri zorlaştırılmış, Türk mallarının Rusya'ya girişi büyük ölçüde engellenmiş, Türk vatandaşlarına tanıyan Rusya'ya vizesiz seyahat hakkı kaldırılmış ve Rusya'da ticaret yapan, eğitim gören veya ziyaretçi olarak bulunan Türk vatandaşlarının çeşitli gerekçelerle vizeleri iptal edilmiştir. Yaşanan bu süreç iki ülke arasındaki tüm iş birliği sahalarında tamiri zor olacak zararlara sebebiyet vermiştir.

Türkiye ve Rusya'nın özellikle ekonomi, güvenlik ve enerji gibi alanlarda kuracakları iş birliği iki ülkenin diğer aktörlerle daha sağlıklı bağlantılar kurabilmeleri için elzemdir.

2016 Haziran ayının sonlarında Türkiye'nin attığı adım neticesinde Ankara ile Moskova arasındaki buzlar büyük oranda eridi. İki ülke enerji ortaklıklarından başlayarak sırasıyla turizm, ticaret ve güvenlik konularında peş peşe adımlar atmaya başladı. 15 Temmuz darbe girişimi karşısında Rusya'nın Türk hükümetine verdiği destek de iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine ciddi bir katkıda bulundu. Türkiye darbe girişimi sırasında ve sonrasında stratejik ittifak halinde olduğu birçok Batı ülkesinden yeterli desteği göremezken Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin darbe girişimi sonrası Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı telefonla ilk arayan liderlerden biri oldu.⁸ Darbe girişiminin ardından 9 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Putin St. Petersburg'da jet krizinin ardından ilk kez bir araya geldiler. Bu ziyaret Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yurt dışına yaptığı ilk ziyaret olma niteliğini de taşıyordu.

8. "Telefonniy Razgovor s Prezidentom Turtsii Recepom Tayyipom Erdoganom", Prezident Rossii, 17 Temmuz 2016.

Türkiye ile Rusya'nın gelişime açık iş birliği alanlarında atılan bu adımların yanı sıra iki ülke Suriye'de devam eden iç savaşın bitirilmesi için ortak inisiyatif alma çabası içerisine de girmiştir. İran'ın da katılımıyla Suriye'deki iç savaşa kalıcı bir çözüm getirmek amacıyla üç ülke dışişleri bakanlarının Moskova'da toplantı yapması planlanmaktadırken iki ülke ilişkilerine ciddi bir zarar verilmek istenmiştir. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un 19 Aralık günü suikasta uğraması Türkiye-Rusya iş birliğinin ne denli kaygan bir zeminde ilerlediğinin bambaşka bir boyutta göstergesiydi. Olay yaşandığı sırada Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Türkiye-Rusya-İran üçlü zirvesine katılmak üzere Moskova'ya seyahat eder haldeydi. Bu olayın ardından 2015 sonunda yaşanan Rus jetinin düşürülmesine benzer bir sorunla karşı karşıya kalırsa da suikasttan sonra iki ülkenin liderleri büyük bir sorumluluk örneği göstermiştir. Erdoğan ve Putin olayı Türk-Rus ilişkilerine yönelik bir sabotaj olarak değerlendirerek iki ülke arasında özellikle Suriye konusunda süren iş birliğinin bu olaydan etkilenmesine izin vermemişlerdir. Böylelikle üçlü zirve üç ülkenin dışişleri bakanlarının katılımıyla gerçekleşmiş, Suriye konusunda belli noktalarda mutabakat sağlanmış ve 2017 Ocak ayında Astana'da daha üst düzey katılımlı bir toplantının yapılması kararlaştırılmıştır.

İkili ilişkilerdeki krizin aşılması Türkiye'nin bölge politikalarında özellikle Fırat Kalkanı Harekatı'nda elini rahatlatmıştır. Türkiye'nin 25 Ağustos'ta Suriye sınırında güvenliğini tehdit eden unsurları temizlemek amacıyla başlattığı Fırat Kalkanı Harekatı ile taraflar arasında askeri ve istihbarat alanındaki ilişkiler de büyük önem kazanmıştır. Fırat Kalkanı Harekatı sırasında iki ülke askeri ve istihbarat yetkililerinin Ankara-Moskova hattındaki görüşme ve ziyaret trafiği Türkiye-Rusya ilişkilerindeki jet krizinin aşılmasının ardından yakalanan ivmenin en önemli göstergelerinden biri olmuştur.

Bu satırlar yazılırken Türkiye ile Rusya'nın halen içerisinde bulunduğu süreç Ortadoğu'da iki

ülkenin bu çapta bir kurucu rol üstlendiği daha önce örneği yaşanmamış bir süreçtir. Türkiye ile Rusya'nın aldığı bu inisiyatifin sonuçları ise diğer bölgesel ve küresel aktörlerin siyasi tavrı ve Türkiye ile Rusya'nın göstereceği kararlılığa bağlıdır. Tarafların Suriye meselesinde giriştikleri inisiyatiften sonuç çıkarması halinde bölgenin güvenliği yolunda ciddi bir adım atılmış olacaktır. Bunun yanında iki ülkenin bu denli zor bir kararlılık testinden geçmesi diğer bölgesel meselelerde de Ankara-Moskova arasındaki iş birliğinin yolunu açacaktır.

Güney Kafkasya

Türkiye ile Rusya'nın farklı siyasi projeksiyonlar ile hareket ettiği bir diğer bölge ise Güney Kafkasya'dır. İki ülkenin bölge siyasetinde iş birliği yaptığı ve karşısına aldığı aktörler birbirinden büyük oranda ayrılmaktadır. Türkiye Güney Kafkasya siyasetini Azerbaycan'a hemen hemen her platformda verdiği aktif destek ve Gürcistan ile de iş birliği üzerine kurmuştur. Rusya ile Gürcistan arasındaki dondurulmuş gerilim sürerken Kremlin sözde Ermeni soykırımı iddiaları da dahil olmak üzere Türkiye'nin aleyhine birçok başlıkta Ermenistan'a aktif desteğini sürdürmektedir. Türkiye ile Rusya'nın izledikleri bu karşıt politikalar şu ana kadar iki ülkeyi büyük çapta bir çatışma noktasına getirmemiş olsa da 2008 Rusya-Gürcistan savaşı iki ülke ilişkilerini ciddi manada zorlamıştır. O dönem ABD ve AB'nin Rusya topraklarını "bypass" ederek Hazar Denizi doğalgaz kaynaklarına Türkiye'nin de yardımıyla ulaşma çabası, Gürcistan'ın NATO üyeliği yolunda ilerleme kaydetmesi ve en önemlisi ABD'nin boğazları kullanarak savaş sırasında Gürcistan'a yardım ulaştırmak istemesi Türkiye'yi Rusya karşısında zor durumda bırakmıştır. Türkiye ABD'nin gönderdiği iki hastane geminin geçişine Montrö koşullarını öne sürerek izin vermese de, Moskova o dönem Türkiye tarafından gelen ticaret konvoylarının Rusya'ya geçişinde zorluk çıkararak Ankara'yı müşkül duruma sokmuştur.

Netice itibarıyla Ortadoğu'da olduğu gibi Güney Kafkasya bölgesinde de Türkiye ve Rusya'nın izledikleri siyaset diğer iş birliği alanlarını tehdit eder niteliktedir. Her ne kadar iki ülke Güney Kafkasya'da sahip oldukları birbirine ters siyasi perspektiflerin diğer iş birliği alanlarına zarar vermesini engelleseler de bölgede zaman zaman yaşanan gerginlikler, ölçeğine göre tarafları karşı karşıya getirmekte ve birçok iş birliği alanına zarar vermektedir.

Karadeniz Havzası

Ukrayna'da 2013 senesinin sonunda başlayan siyasi kriz Viktor Yanukoviç'in ülkeden kaçması ile sonuçlanmıştı. O ana kadar Ukrayna'nın bir iç meselesi olarak sınıflandırılabilir gelişmeler Rusya'nın Kırım Yarımadası'nı ilhak etmesiyle çok farklı bir boyuta taşındı. Ukrayna'nın devrik lideri Yanukoviç'e karşı toplumsal öfkenin sebebinin büyük oranda AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesi ile alakalı olması, meseleyi Rusya-Batı dünyası eksenine taşıdı. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında Kremlin'e karşı AB ve ABD tarafından siyasi izolasyon ve ekonomik yaptırımlar uygulandı. Türkiye bu süreçte ilhakı tanımazken Kırım Tatarlarına da tüm uluslararası platformlarda destek oldu.

Rusya'nın Ukrayna ve onun üzerinden Batı ile yaşadığı gerginlik süresince Türkiye'nin izlediği siyaset Kremlin'i zorlayıcı nitelikte olmamıştır. Türkiye bu süreçte Ukrayna ile ticari bağlarını kuvvetlendirmiş ve Kırım Tatarlarına uluslararası diplomatik çevrelerde destek vermiştir. Özellikle Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Karadeniz Havzası'nda Rusya lehine ve Türkiye aleyhine güvenlik ve ticaret ekseninde oyun değiştirici bir hamle olmasına rağmen meselenin küresel boyutta bir ABD-Rusya gerginliğine dönüşmesi Türkiye'nin Ukrayna meselesinde sesinin yükselmesine engel olmuştur.

Karadeniz Havzası Türkiye için güvenlik, ticaret ve akraba topluluklar ekseninde stratejik öneme sahiptir. Kırım'ın ilhakının ardından Rusya Genel-

kurmay Başkanı meselenin Türkiye yönüne vurgu yapan çarpıcı bir açıklama yaparak Türkiye'nin Karadeniz'deki etki alanının ciddi bir şekilde sınırlandırıldığını vurgulamıştır.⁹ Karadeniz jeopolitik olarak Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı Avrupa'ya deniz yoluyla bağlayan en önemli geçit konumundadır. Bu nedenle Karadeniz Havzası gerek ticaret ve enerji yolları gerekse güvenlik açısından hem bölge ülkeleri hem de küresel çapta öneme sahiptir. Rusya'nın gerek Gürcistan gerekse Ukrayna konusunda bu ülkelerin NATO ya da AB gibi Batı dünyasının hakimi olduğu kurumlarla ilişkilerinin geliştirilmesi karşısında askeri güç kullanması, Kremlin'in bölgedeki çıkarlarını korumak noktasında ne derece agresif olabileceğini göstermektedir.

Rusya'da ve etkin olduğu coğrafyada yaşayan Türki halklar Ankara'nın Moskova ile ilişkilerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Türkiye, Rusya'nın yanı sıra Karadeniz Havzası'nda kendisiyle hareket etme potansiyeline sahip ABD ve Ukrayna gibi diğer aktörlerle iş birliği içerisinde Rusya'ya karşı hareket etmiştir. Son yıllarda Rusya başta Kırım'ın ilhakı olmak üzere attığı birçok adım ile Karadeniz Havzası'ndaki etkinliğini artırmıştır.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

- Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliği alanları iki ülkenin çatıştığı siyasi başlıkların doğrudan etkisi altındadır. Son jet krizinde de görüldüğü gibi bir alanda atılan adım kolaylıkla diğer iş birliği alanlarını temelden etkileyebilmektedir. Bu durum siyasi karar alıcıların atıkları her adımın sonuçlarını iki kez düşünmelerini gerektirmektedir.

9. "Rusya Genelkurmayı: Türkiye Artık Karadeniz'in Efendisi Değil", Sputnik Türkiye, 14 Eylül 2016.

- Rusya, Türkiye'nin yaklaşık iki katı nüfusa ve on yedi katı topraklara sahip, oldukça büyük bir ülkedir. Türkiye, Rusya'nın stratejik iş birliği içerisinde olduğu ve ilişkilerine önem verdiği devletler arasında yer almaktadır. Rusya ayrıca merkezi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişini halen sorunsuz bir şekilde tamamlamış değildir. Bu sebeple Rusya nüfuz edilebildiği takdirde hemen hemen her tür ticari faaliyetin düşük rekabet ortamında yürütülebildiği oldukça verimli bir pazardır. Türkiye, Rusya pazarına büyük oranda inşaat şirketleri ile girmiştir. Her ne kadar Türk inşaat şirketlerinin Rusya'da yaptığı yatırımlar ülkenin her bir yanında göze çarpsa da diğer sektörlerde mevcut potansiyelin tamamen kullanılmadığı açıktır. Bu durumu aşmak için her sektörden Türk şirketleri Rusya'ya yatırım yapmaya teşvik edilmeli, Rus hükümeti ile bu konuda görüşmeler yapılarak gerekli kolaylıklar sağlanmalı ve güvenceler alınmalıdır.
- Rusya, Sovyetler Birliği döneminde kaydedilen ilerlemelerin sonucunda nükleerden uzay teknolojisine birçok alanda Türkiye'den ileridedir. Ankara ile Moskova'nın nükleer konusundaki iş birliğine benzer şekilde Rusya'nın yardımıyla Türkiye'de uzay teknolojisi gibi stratejik alanlarda da önemli atılımlar gerçekleştirilebilir.
- Ankara-Moskova ilişkilerinin önemli bir başlığı olan turizm sektörü büyük oranda Rus turistlere Rusya'da faaliyet gösteren tur şirketleri ile iş birliği içerisinde paket tur pazarlamaya dayanmaktadır. Rus turistlere Türkiye'nin dini ve kültürel mozaiği tanıtılarak hem Türkiye'nin bu alanlardaki turizminin gelişmesine katkıda bulunulabilir hem de ekonomik gelir düzeyi daha üst seviyede olan Rus turistler de Türkiye'ye çekilebilir. Bu yönde atılacak adımlar hem Türkiye'nin farklı zenginliklerini Rusya'ya tanıtmasını hem de turizmden daha fazla gelir elde etmesini sağlayacaktır.
- Türkiye ile Rusya'nın Suriye'de attıkları önemli adımlar neticesinde binlerce Suriyeli-

nin Halep'ten güvenli bir şekilde tahliyesi ve Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekatı'nın krizsiz sürmesi sağlanmıştır. İki ülke Suriye meselesine kalıcı çözüm getirmek için görüşmelerini sürdürmektedir. Rusya ve Türkiye iki kadim medeniyetin temsilcileri, göz ardı edilemeyecek derecede askeri ve ekonomik güce sahip ve bölgesel aktörler ve yerel unsurlarla bağlantı kuvvetli olan ülkelerdir. Özellikle Suriye örneği başarılı bir şekilde sonuçlandırıldığı takdirde iki ülkenin öncülüğünde bölgedeki birçok sorunun üzerine gidilmesi konusunda bir irade ortaya konulabilir. Türkiye ve Rusya'nın farklı aktörlerle angajmanlarının bulunması, bölgesel krizlerde farklı taraflarda yer alan aktörler üzerinde baskı kurulabildiği takdirde pozitif sonuçlar da doğurabilir.

- Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki bağların oldukça zayıf olması bu alanda uzman yetişmesinin önüne geçmiştir. O dönem Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden ya da basitçe herhangi bir sebeple Rusça öğrenmeye karar veren öğrenci ve akademisyenler kaynak sıkıntısı çekmiş ve güvenlik güçlerinin takibatına uğramıştır. Bu durum Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla bölgede ortaya çıkan devletlerle ilişki kuraacağı bir küresel atmosferin meydana gelişine Türkiye'nin oldukça hazırlıksız yakalanmasına sebep olmuştur. Türkiye'de Rusya'yı bilen araştırmacı, gazeteci ve akademisyen eksikliği iki ülkenin iş birliği alanlarının derinleşmesi ve genişlemesinin önünde duran en önemli engellerdendir. Bu engelin aşılabilmesi için bu alanda üniversitelerde mevcut bulunan enstitüler ve ilgili projeler desteklenmelidir. Lisans seviyesinde Rusça öğrenimini gündem haline getiren üniversitelere destek verilmelidir. En önemlisi Türkoloji dahil birçok alanda Türkiye'ye pek çok katkısı bulunabilecek Rus üniversiteleri ve enstitüleri ile Türk üniversiteleri arasındaki iş birliği alanları genişletilmelidir. Ayrıca bu alanda çalışmalar yapan

think tank ve proje gruplarının TÜBİTAK gibi kurumlar ile ortak çalışabilmesi için gerekli yasal düzenleme yapılarak bu gibi kurumlara alan açılmalıdır.

- Türkiye'nin popüler tatil rotalarından birisi haline geldiği ve Türk dizilerinin izlenme rekorları kırdığı Rusya'da toplum nezdinde Türkiye'ye karşı ciddi bir sempati mevcuttur. Türkiye'nin bu yumuşak gücü Rusya ile birçok yeni iş birliği alanının açılmasında anahtar rol oynama potansiyeline sahiptir.
- Rusya'da yaşayan Türki halklar açısından Türkiye, Türkiye açısından da bu Türki halkların varlığı çok büyük bir şanstır. Rusya içerisinde bulunan Türki halklar Türkiye'nin sahip çıkması sonucunda kazanacağı özgüven ile bölgelerinde daha güçlü konuma gelerek Türkiye'nin bölgesel stratejisine artı değer katacaklardır. Bunun yanında Türki halkların birçoğunun üst düzey temsilcilerinin aynı zamanda Kremlin ile de yakın ilişkiler içinde olması Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerine ayrı bir boyut katmaktadır. Türkiye başta Rusya ile yarı bağımsız bir ilişkiye sahip olan Tataristan olmak üzere Türki halklar ile ilişkilerini geliştirmesi sonucunda Rusya içerisinde ve çevresindeki

Türki halklar güç kazanacak ve Türkiye'nin ilişki derinliği artacaktır.

- Türkiye, jeopolitik olarak Rusya için oldukça kritik bir konuma sahiptir. Türkiye'nin kontrol ettiği boğazlar ve Karadeniz kıyıları Rusya'nın üzerinde hakimiyetini artırmak istediği önemli jeopolitik noktalardır. Rusya Avrasyacı bir ideolojik paradigma ve Avrasya Birliği gibi oluşumlar ile başta eski Sovyet coğrafyası olmak üzere jeopolitik çıkarının bulunduğu birçok noktada hakimiyet kurma arayışı içerisinde. Bu minvalde Rusya ile ilişkilerde Rusya'nın çeşitli uluslararası örgütler ve angajmanlar vasıtasıyla yürüttüğü strateji göz önüne alınmalıdır.
- Son olarak iyi yönetildiği takdirde Rusya ile geliştirilecek ilişkiler Türkiye'nin dış politika, ticaret ve enerji alanlarında seçeneklerinin çoğalmasına katkı verme potansiyeline sahiptir. Bunun yanında jeopolitik olarak birçok noktada iki ülke siyasetlerinin çatışması Türkiye-Rusya ilişkilerindeki risk faktörünü de beraberinde getirmektedir. Bu durumda karar alıcılara düşen bu karmaşık dinamikleri çok katmanlı ve çok boyutlu parçalardan oluşan bir bütün olarak değerlendirerek Rusya-Türkiye ilişkilerine yön vermektir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin başlıca dinamikleri iki ülke arasında birçok stratejik alanda süren jeopolitik rekabet ve aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana gelişen iş birliği alanlarıdır. Türkiye ile Rusya, Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında mümkün olmayan birçok ortak çalışma alanını geliştirme imkanı bulmuşlardır. Buna karşın Soğuk Savaş döneminden miras kalan dinamikler ve doğal jeopolitik çıkarların sonucu olarak iki ülkenin gerek bölgesel –Güney Kafkasya ve Ortadoğu'da– gerekse küresel ölçekteki angajmanları birbirlerinden farklıdır. Soğuk Savaş şartlarının değişmesi ile enerji, ticaret ve turizm başta olmak üzere potansiyeli yüksek birçok iş birliği alanının iki ülkenin inisiyatifiyle güçlendirilmesi taraflara ciddi stratejik ve ekonomik katkı sağlamıştır. Diğer taraftan 2015 yılında yaşanan jet krizinde görüldüğü üzere Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliği alanları her daim iki ülke arasındaki jeopolitik rekabetin tehdidi altında olmuştur ve olacaktır. Gerek Türkiye gerekse Rusya'nın bu alanlardan istifade edebilmesi jeopolitik rekabetin diğer iş birliği imkanları ile beraber yönetilmesine bağlıdır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org